

PAMFIL POLONIC, UN MAESTRU AL DESENULUI ȘTIINȚIFIC, COLABORATOR AL LUI GRIGORE ANTIPA

Alexandru MARINESCU

În 1909, Grigore Antipa publica, sub auspiciile Academiei Române, care pusese la dispoziție bani din fondurile pentru tipărituri „Vasile Adamachi“, o monumentală lucrare pe care o terminase în vara anului 1905, după 14 ani de cercetări minuțioase de-a lungul ținuturilor românești. Era *Fauna ichtiologică a României*, carte masivă, de 300 de pagini însoțite de 31 de planșe duble (149 de figuri), imprimate la Viena, prin procedeul fototipiei. Lua ființă astfel cea dintâi lucrare serioasă consacrată peștilor din apele interioare ale României.

Prin valoarea ei, subliniată și de premiul acordat de Academie în 1906, lucrarea pune pe baze științifice o importantă ramură de producție, cea a pescăriilor, și se înscria, în același timp, drept o carte esențială a științei românești.

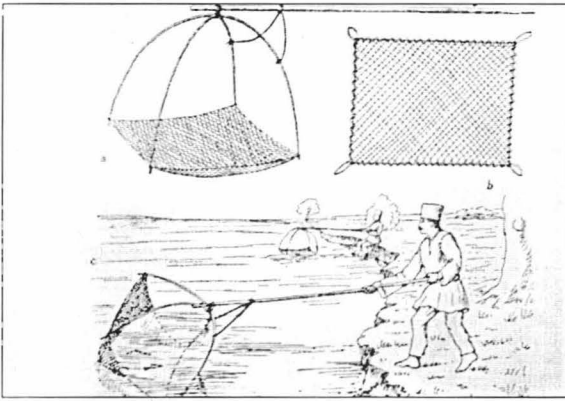
Pentru descrierea fiecărei specii, desenele corecte sunt indispensabile, completând diagnozele și înlesnind recunoașterea animalelor. După cum aflăm din Precuvântare desenele din *Fauna ichtiologică a României* sunt toate originale, executate după exemplare din România „de către Domnul Pamfil Polonic, desemnatorul Serviciului Pescăriilor“, căruia Grigore Antipa îi exprima viile sale

„mulțumiri pentru știința mare ce și-a dat-o și pentru priceperea cu care a lucrat“.

Fauna ichtiologică a României era prima concretizare a colaborării dintre doi oameni de excepție, de vârste destul de apropiate, uniți în idealul muncii bine făcute. Grigore Antipa și Pamfil Polonic începuseră să lucreze împreună din 1901, când acesta din urmă, renunțând la postul pe care-l avea la Muzeul Național de Antichități din București, acceptase oferta de a intra la Serviciul Pescăriilor, condus de mâna sigură a omului de știință care, excepție fericită, a fost în același timp, un excelent administrator și un priceput economist.

Colaborarea a durat aproape o jumătate de veac și s-a dovedit fructuoasă, Pamfil Polonic având de partea sa nu numai un talent excepțional de desenator și observator al lumii animale și peisajului natural, ci și priceperea și minuțiozitatea inginerului topograf care se exersase în domeniul fortificațiilor militare și în cercetări arheologice de teren.

Grigore Antipa a știut să folosească din plin calitățile lui Pamfil Polonic, izbutind să creeze acele legături afective care generează dăruire și statomnicie atunci când sunt bazate pe încredere și respect reciproc.

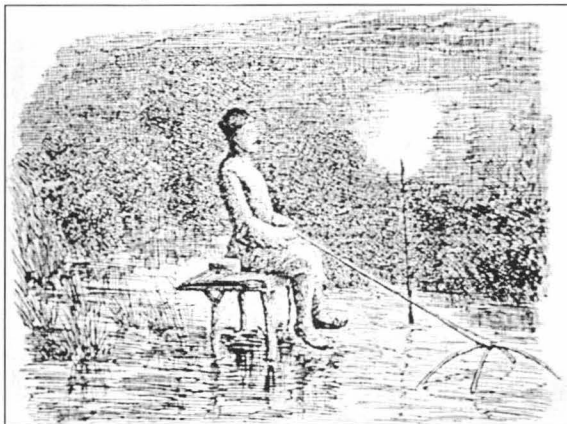

Desen pentru lucrarea Pescăriile și pescuitul în România publicată de Grigore Antipa în 1916

Se născuseră amândoi, de altfel, în țara de sus a Moldovei, unul la Botoșani, celălalt la Suceava, erau buni cunoscători ai limbii germane, cu studii făcute la Jena și la Viena, pătrunși de acea rigoare și dorință de perfecțiune specifice acestei culturi.

Pamfil Polonic a văzut lumina zilei la 27 august 1858, tatăl său, Constantin Polonic, fiind starostele blănarilor și ciubotarilor din Suceava. După studii primare și gimnaziale în fosta cetate de scaun a lui Ștefan cel Mare, în cursul cărora s-au evidențiat înclinațiile sale spre desen și istorie, Pamfil Polonic este înscris, în 1874, la Liceul Militar din St. Pölten, iar după absolvirea acestuia reușește la concursul de intrare în faimoasa Academie Militară din Viena. La terminarea studiilor, în 1879, obține gradul de sublocotenent și diploma de inginer topograf.

Modul de folosire al cârsteinicii în zona Motru
Pescuitul de noapte cu cârsteinicul

Până în 1888 a făcut parte, ca ofițer, din Regimentul 31, Sibiu, predând în același timp, cursuri de topografie la Școala de Ofițeri de rezervă. A fost trimis, apoi, în Galiția, ca inginer topograf, pentru ridicarea planurilor cetății de la Przemyśl. Îmbolnăvindu-se, este nevoit să părăsească cariera militară și, după o scurtă ședere în Bucovina, pentru a-și reface sănătatea, vine la București. Gricore Tocilescu, directorul Muzeului Național de Antichități, îl angajează, în 1892, ca desenator (în timpul studiilor de la Viena, Pamfil Polonic luase lecții de pictură de la artistul bucovinean Epaminonda Bucevski), apoi îi încredințează conducerea unor șantiere de săpături arheologice din Dobrogea. Dragostea sa pentru arheologie avea acum câmp liber de manifestare. A cercetat cu pasiune valurile de pământ, a făcut săpături la diverse castre romane (Racovița-Copăceni, Bivolari, Titești, Jidava, Drobeta etc.), a ridicat planuri și a ilustrat publicațiile lui Grigore Tocilescu, întocmind rapoarte minuțioase de săpături și adunând un bogat și interesant material pe care-l va utiliza mai târziu la întocmirea unei lucrări intitulată *Despre valurile (troiane), drumurile și cetățile din toate țările locuite de români*.

Manuscrisul acestei lucrări a fost prezentat Academiei Române, pentru premiul „Vasile Adamachi” pe anul 1917. Lucrarea a întrunit aprecierile elogioase ale lui Ioan Bogdan, Vasile Pârvan și Grigore Antipa.

În ședința Academiei, din 21 noiembrie 1918, marele istoric care era Vasile Pârvan socotea lucrarea

drept „foarte folositoare pentru informațiile și materialul însemnat, adunate din diferite părți ale țării“, arătând, apoi, că „Domnul Pamfil Polonic a intrat în comunicație cu Academia din Heidelberg, prin mijlocirea profesorului Hofmann, pentru publicarea ei și însuși Domnul Hofmann i-a afirmat că, dacă Academia Română nu publică lucrarea, ea se va publica la Academia din Heidelberg“.

În ședința din 5 iulie 1919 se anunța că în urma rapoartelor secțiunii istorice, din 22 mai și 4 iunie, s-a hotărât „să se acorde Domnului Pamfil Polonic întreg premiul Adamachi, de 5000 lei, divizibil, din anul 1917“, pentru lucrarea sa.

Din păcate lucrarea premiată a lui P. Polonic nu s-a mai tipărit, manuscrisul ei se află și astăzi în păstrarea Bibliotecii Academiei, împreună cu alte lucrări inedite, note și hărți ale acestuia. Abia în 1935, Polonic izbutește să publice două mici fragmente din lucrare, în revista *Natura*.

Nu mai insistăm asupra activităților desfășurate de Pamfil Polonic în domeniul arheologiei, pentru care a manifestat pasiune pentru întreaga viață, încercând să ne întorcem la colaborarea sa cu Grigore Antipa, mai rodnică și plină de satisfacții.

Așa cum aminteam, Pamfil Polonic și-a început activitatea la Serviciul Pescăriilor, lucrând, vreme de trei ani, în Delta Dunării, ca inginer topograf, la întocmirea hărților cu nivelmentul brațelor.

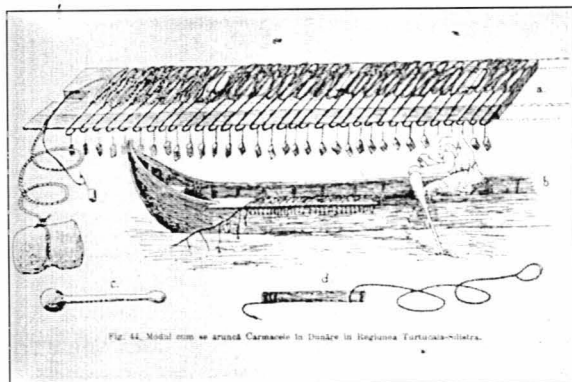

Fig. 44. Model cum se aruncă Carmacele în Dunăre în localitatea Turcoveni-Nelesta.

O parte dintre hărțile și schițele realizate au fost publicate de Grigore Antipa, în 1910, în marea și importanta lucrare *Regiunea imundabilă a Dunării*“.

Găsim aici, alături de hărți și desene, câteva bloc-diagrame ale unor lacuri și bălți din Deltă, absolut remarcabile, realizate cu precizie topografică, dar și cu un remarcabil simț grafic.

În Deltă, paralel cu munca încredințată de Serviciul Pescăriilor, întreprinde, la rugămintea lui Grigore Antipa, o cercetare atentă a instrumentelor și metodelor utilizate la prinderea peștelui și apoi schițează și desenează aceste unelte. A extins apoi cercetările în tot lungul Dunării și pe apele interioare.

Modul cum se aruncă carmacele în Dunăre

Minciogul sau ciorpacul

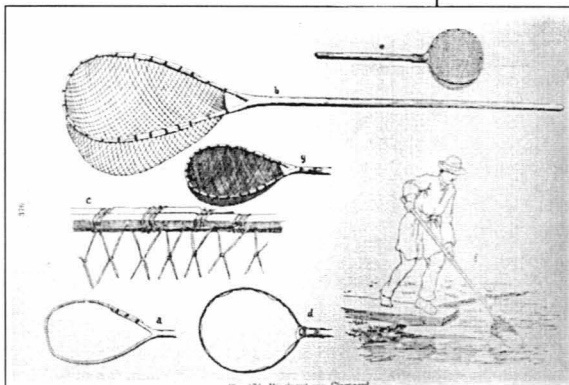
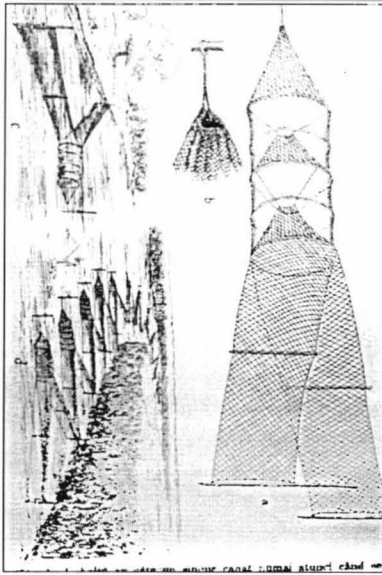
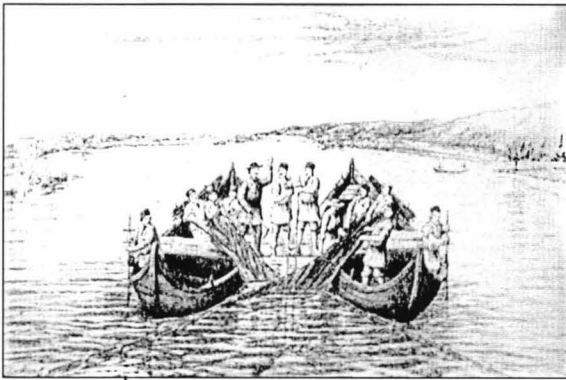

Fig. 45. Minciogul sau ciorpacul

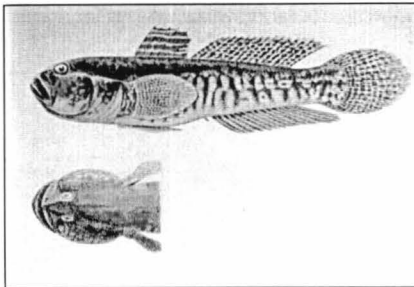

Vintire cu două
canaturi

La București l-a ajutat pe Grigore Antipa la amenajarea noului Muzeu de Zoologie în clădirea construită, la capătul șoselei Kisseleff, între anii 1904-1906.

Modul în care se
scoate năvodul

Desene realizate
pentru cartea Fauna

Și tot pentru sălile Muzeului bucureștean realizează o serie de picturi în ulei, de mari dimensiuni, înfățișând pescari îndeplinind diverse acțiuni (pescuitul morunilor la gurile Dunării, pescuitul de iarnă pe gheața Dunării, modul de utilizare a cârnicului, ș. a.).

Alături de aceste picturi a făcut o serie de desene în tuș, acuareluate. Ceea ce primează în toate este, desigur, interesul documentar, dar tonalitățile coloristice, modul de grupare a personajelor, dinamica lor, imaginea pregnantă a efortului colectiv, generează un anume farmec, deloc de neglijat. De altfel, majoritatea acestor lucrări au fost prezentate publicului, înainte de deschiderea Muzeului (24 mai 1908), în cadrul mării expoziții jubiliare din 1906. Juriul acestei prestigioase manifestări le-a răsplătit cu o Medalie de aur.

Câteva dintre picturile și acuarelele sale împodobesc și astăzi sălile Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa“. Altădată, erau mult mai numeroase, dar opera lui P. Polonic a plătit și ea un tribut greu catastrofelor care au zguduit Muzeul de-a lungul anilor - cutremure, bombardamente.

Grigore Antipa a avut în Pamfil Polonic un ajutor de nădejde, gata oricând să-l sprijine în activitățile sale din Muzeu, de la scrisul etichetelor și textelor pentru expozate la pictarea suitei de portrete înfățișând pe marii naturaliști. Printre cele mai reușite sunt portretele lui Ernst Haeckel și Grigore Antipa, maestrul de la Jena și strălucitul său elev român.

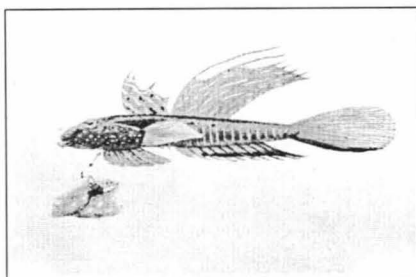
Pamfil Polonic a avut partea sa de contribuție la făurirea faimei de care s-a bucurat, în rândurile vizitatorilor de toate vârstele, Muzeul din București. El a intrat însă în istoria culturii românești, în primul rând ca grafician, maestru al desenului științific.

Valoarea documentară a desenelor sale, mai ales a celor etnografice, este excepțională, mărturie a unor practici și a unor instrumente utilizate de țăranii români la pescuit - îndeletnicire străveche, dar în continuă schimbare. Ele au fost valorificate strălucit de Grigore Antipa în marea sa lucrare *Pescăria și pescuitul în România*. Masivul volum de 800 de pagini a fost publicat de Academia Română în 1916. El conține un număr de 75 de planșe, la care se adaugă nu mai puțin de 628 de desene realizate în peniță, cu o deosebită acuratețe, tot de Pamfil Polonic.

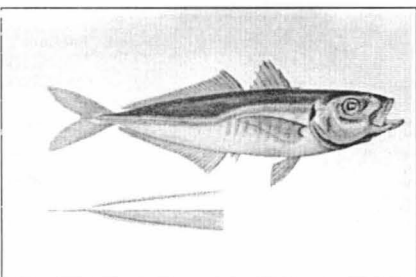
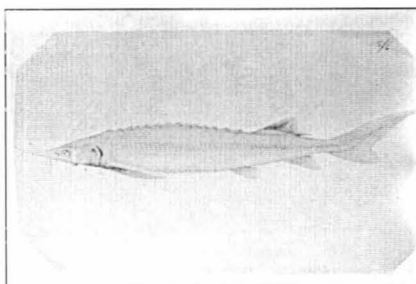
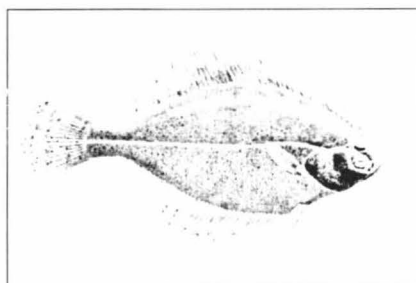
Ele înfățișează nu numai instrumentele de pescuit folosite pe întreg teritoriul României, dar și tehnicile de pescuit și de prelucrare a peștelui și aspecte din viața pescarilor. Cele mai multe au fost executate după schițele făcute în cursul investigațiilor pe teren.

Cartea lui Grigore Antipa, ilustrată de Pamfil Polonic, este astăzi o mină extrem de bogată în informații științifice privind o îndeletnicire de mare importanță economică și socială.

Alături de originalele desenelor lui P. Polonic, publicate în *Fauna ichtiologică a României* și în *Pescăria și pescuitul în România*, există în colecțiile Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa“,

un număr mare de planșe inedite, splendid lucrate, de o perfectă rigoare științifică.

Ele urmau să constituie ilustrația pentru volumul *Ichtiologia pontică*, pe care Grigore Antipa nu a mai apucat să-l închege, deși întregul material era de multă vreme adunat, și, în bună parte, prelucrat.

Grigore Antipa a putut să tipărească, în 1941, tomul întâi al lucrării de sinteză *Marea Neagră*, terminată încă din 1936. În „Precuvântare“, la această carte, există un pasaj referitor la fauna pontică, pe care-l reproducem, socotind că nu mai are nevoie de comentarii. Scria Grigore Antipa, în ianuarie 1937: „Buna primire pe care au întâmpinat-o, în toată lumea științifică, planșele peștilor din apele interioare ale țării, pe care le-am publicat în lucrarea mea despre „Fauna ichtiologică a României“, m-a făcut să dau, și de această dată, o deosebită atenție acestor figuri; căci indiferent de text și de orice interpretare, ele sunt menite a rămâne ca documente autentice pentru formele constatate în această Mare și, ca atare, au o valoare documentară permanentă.

Figurile sunt desenate toate cu mare exactitate, după exemplare proaspete sau bine conservate. Vechiul nostru colaborator, eminentul desenator Domnul Pamfil Polonic, a lucrat la ele timp de mai mulți ani, în laboratorul Muzeului de Istorie Naturală, sub continuul meu control și după indicațiile ce-i dădeam, așa că profit și de această ocaziune spre a-i exprima mulțumirile mele cele mai călduroase pentru modul în care și-a îndeplinit, și de această dată, sarcina ce i-am încredințat-o“.

În adevăr, în întreaga sa viață, Pamfil Polonic și-a îndeplinit cu pasiune și conștiinciozitate, îndatoririle care-i reveneau ca inginer topograf, arheolog, muzeograf sau desenator și se cuvine să nu uităm că pentru munca, talentul și realizările sale trebuie să-l socotim drept primul maestru al desenului științific românesc, atât în domeniul etnografic, cât, mai ales, în cel zoologic.

Multe dintre desenele sale au fost reproduse, de-a lungul anilor în marile tratate clasice de ichtiologie și au intrat astfel în patrimoniul științific european. Ele sunt atât de perfecte încât au putut să fie folosite de către ichtiologii din zilele noastre drept probe pentru existența unor specii de pești încă nesemnate în Marea Neagră. De pildă, într-o recentă lucrare, P. Bănărescu și T. Nalbant, pornind de la un desen al lui Pamfil Polonic, au arătat că specia *Trachurus picturatus* este sau a fost prezentă în apele pontice.

Planșele desenate de Pamfil Polonic pentru lucrarea pe care Grigore Antipa intenționa să o consacre ichtiologiei pontice s-ar cuveni, fără îndoială, să fie publicate, însoțite de comentariile necesare. Până când acest lucru va deveni posibil, selectarea unui număr de planșe și prezentarea lor în cadrul unor expoziții organizate în marile noastre centre științifice europene ar putea să fie un prim pas în integrarea operei lui Pamfil Polonic în marele circuit al valorilor științifice.

În fiecare an, în luna octombrie, Muzeul Național de Istorie Naturală din Paris organizează un

salon al desenatorilor naturaliști. Prezentarea operei unui vechi maestru constituie totdeauna nucleul în jurul căruia se grupează realizările desenatorilor contemporani.

Credem că desenele lui Pamfil Polonic ar putea să figureze cu cinste la o astfel de manifestare prestigioasă.

Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa“, care

păstrează în colecțiile sale câteva sute dintre desenele lui Pamfil Polonic, a oferit publicului o selecție de 50 de planșe, în cadrul unei expoziții temporare organizate în perioada februarie-mai 1991. A fost un bun început, dar el se cuvine continuat pentru o mai dreaptă cinstire a memoriei vrednicului colaborator al lui Grigore Antipa.

**Pamfil Polonic, A Master of the
Scientific Drawing, Grigore Antipa's
Collaborator
Abstract**

Pamfil Polonic graduated his high studies in Jena and, also, the Military Academy from Vienna, becoming topographer. After a period when he worked in the army, in 1892 he came in Bucharest where he was employed drawer at the National Museum of Antiquities, led by Grigore Tocilescu. Also, he was appointed the leader of some archaeological sites from Dobrogea, proving passion and ability for this kind of researches. He digged some Roman camps and studies the ground waves, making a study that was awarded by the Romanian Academy in 1919.

In 1901 he began his collaboration with Grigore Antipa within the „Fishery Service“, led by him, where he worked for 3 years in the Danube Delta as topographer.

Being a very good observer of the animal world and an excellent drawer, he helped Grigore Antipa in organising the Museum of Zoology. Also, Antipa charged him with the illustration of his huge papers *Fauna ichtiologică a României* [*Ichthyological Fauna of Romania*] (1919), *Regiunea inundabilă a Dunării* [*Flooded Area of the Danube*] (1910), *Pescăria și pescuitul în România* [*Fishery and Fishing in Romania*] (1916). Unfortunately, Grigore Antipa did not succeed in finishing the book on *Fauna ichtiologică a Mării Negre* [*Ichthyological Fauna of the Black Sea*], but the huge number of the drawings made by Pamfil Polonic is preserved today, together with other papers of his, at the “Grigore Antipa” National Museum of Natural History from Bucharest.

Some of these drawings were presented to the general public in a temporary exhibition, organised in 1991, which strengthen the master's of the scientific drawing fame, Pamfil Polonic.